

Problemy i potencjały gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w podregionie siedleckim

Monika Kierzkowska, Michał Jamróż

STRESZCZENIE

W artykule przeanalizowano problemy i potencjały gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim wskazane w dokumentach gminnych – głównie strategiach rozwoju gmin, a następnie przyporządkowano je do 5 sfer tematycznych: społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej. Na podstawie informacji zawartych w gminnych programach rewitalizacji omówiono obszary zdegradowane oraz obszary rewitalizacji występujące wśród badanych gmin. Ponadto zbadano aktualność wskazanych przez gminy problemów na tle ich potencjałów na podstawie ogólnodostępnych danych w celu określenia trendu zmian oraz przedstawienia obecnej sytuacji. Ze względu na dostępność większości danych statystycznych analizą objęto lata 2010–2021.

Słowa kluczowe: gminy zagrożone trwałą marginalizacją, województwo mazowieckie, podregion siedlecki

Wstęp

Pomimo znacznego postępu, wciąż zauważalne są dysproporcje w dostępie do usług mieszkańców obszarów wiejskich i miejskich. Nadal na obszarach wiejskich korzystanie z usług jest niedostateczne i utrudnione [Chmielewska 2022]. Natomiast ograniczony dostęp do dóbr i usług publicznych, ich nieodpowiednia jakość wpływają na wzrost procesów depopulacyjnych na obszarach wiejskich oraz powstawanie problemów społecznych i marginalizację obszarów wiejskich [Klimczak, Kubiński, Sikora-Wiśniewska 2017].

Powiększanie się różnic przestrzennych i regionalnych jest jedną z charakterystycznych cech współczesnych procesów rozwoju społeczno-gospodarczego. W zmniejszaniu skali tych niekorzystnych zjawisk pomagać ma skutecznie prowadzona polityka regionalna, w tym polityka spójności Unii Europejskiej, dzięki której wymiar polityk rozwoju w ujęciu terytorialnym nabrał zdecydowanie większego znaczenia na poziomie działań państw członkowskich [Dziemianowicz, Gano, Tarnacki 2017]. Stąd też bierze się rosnąca rola polityki rozwoju w ujęciu regionalnym, w której jednym z istotnych narzędzi jest identyfikowanie specyficznych obszarów, wobec których musi ona przybrać charakter zindywidualizowany [Śleszyński i in. 2017].

Opisywane podejście znalazło odzwierciedlenie w postaci określenia konkretnych konstrukcji przedmiotowych służących terytorializacji polityki rozwoju: obszarów funkcjonalnych, obszarów strategicznej interwencji (OSI) oraz obszarów problemowych. Tworzone są dla nich specjalne narzędzia mające na celu pobudzenie ich rozwoju, m.in. poprzez odpowiednio skonstruowaną politykę inwestycyjną. Wskazanie takich obszarów wpływa również na terytorializację oraz integrację polityk rozwojowych państwa [Śleszyński, Mazurek 2020]. Zgodnie z badaniem przeprowadzonym przez zespół M. Wolańskiego wsparcie dla takich obszarów powinno być zróżnicowane w zależności od ich problemów i potencjałów [Wolański 2023].

Przykładem takich specyficznych obszarów są tzw. gminy zagrożone trwałą marginalizacją, które zostały zidentyfikowane i wskazane na potrzeby uchwalonej w 2017 r. *Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* (SOR), która pełni rolę średniookresowej strategii rozwoju kraju. SOR wskazał je jako jeden z obszarów wymagających specjalnej uwagi ze strony polityki regionalnej, który utracił swoje zdolności rozwojowe i wymaga podjęcia dodatkowych ukierunkowanych działań ze strony rządu i władz regionalnych podejmowanych we współpracy z samorządami lokalnymi, przedsiębiorcami i mieszkańcami. Ponadto, gminy te, uwzględnione zostały w *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze* jako obszary strategicznej interwencji poziomu krajowego.

W podregionie siedleckim, który znajduje się na 13 miejscu wśród 73 podregionów kraju i na 2 miejscu wśród podregionów województwa ze względu na liczbę gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, zdiagnozowano 23 gminy tego typu, co stanowi 44% liczby wszystkich gmin podregionu.

Celem niniejszego artykułu jest analiza głównych problemów i potencjałów rozwojowych gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w podregionie siedleckim, zbadanie natężenia zmian problemów oraz przedstawienie ich obecnej sytuacji. Analiza opiera się na wskazaniu problemów i potencjałów na podstawie informacji zawartych w kluczowych dokumentach poziomu lokalnego. Jako podstawowy dokument została wybrana strategia rozwoju gminy. W przypadku jej braku brano pod uwagę program rozwoju gminy, strategię rozwoju lokalnego, następnie program rewitalizacji. Przy gminie, która nie miała żadnego z wymienionych dokumentów posłużono się studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Na podstawie przeprowadzonej analizy główne problemy i potencjały rozwojowe zakwalifikowano do 5 grup tematycznych: społecznych, gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych oraz technicznych. Następnie zbadano aktualność analizowanych problemów na tle potencjałów we wszystkich 23 gminach objętych badaniem w celu przedstawienia ich obecnej sytuacji. Analiza wskaźnikowa objęła głównie lata 2010–2021 ze względu na dostępność większości danych statystycznych.

Gminy zagrożone trwałą marginalizacją w dokumentach krajowych i regionalnych

Po raz pierwszy gminy zagrożone trwałą marginalizacją zostały wyznaczone w opublikowanym w 2017 r. dokumencie pt. *Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych* wykonanym na zlecenie ówczesnego Ministerstwa Rozwoju na potrzeby Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) przez zespół Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego Polskiej Akademii Nauk pod przewodnictwem profesora P. Śleszyńskiego. Głównym celem dokumentu była delimitacja Obszarów Strategicznej Interwencji, w tym Obszarów Problemowych w Polsce i Obszarów Wzrostu oraz dostarczenie narzędzi do tej delimitacji poprzez wypracowanie uniwersalnej metodologii mającej zastosowanie dla różnych celów związanych z programowaniem rozwoju w skali krajowej i regionalnej. W 2019 r. opublikowana została *Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 rok*, która została opracowana na potrzeby kolejnej perspektywy finansowej Unii Europejskiej na lata 2021–2027. Potrzeba aktualizacji dokumentu wynikała ze zmian, jakie następowały od momentu powstania jego pierwszej wersji, bowiem bazowała ona na danych, które dotyczyły na ogół stanu na rok 2014. Dynamika postępowania procesów społeczno-gospodarczych sprawiła, że konieczne było przeprowadzenie nowej procedury delimitacji uwzględniającej aktualne na tamten czas dane.

Zgodnie z polityką opartą na zrównoważonym rozwoju w treści SOR wyznaczono, a następnie w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030* (KSRR 2030) uszczegółowiono tzw. obszary strategicznej interwencji, które, wedle zapisów ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju wyznaczają obszar o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do którego jest kierowana interwencja publiczna łącząca inwestycje, w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne lub w zasoby ludzkie, finansowane z różnych źródeł, lub rozwiązania regulacyjne. Jednym z rodzajów OSI są gminy zagrożone trwałą marginalizacją, które stanowią skupiska gmin wiejskich i powiązanych z nimi funkcjonalnie małych miast, charakteryzujące się występowaniem skumulowanych niekorzystnych zjawisk społecznych oraz ekonomicznych. Do rzeczonych zjawisk należą m.in. niekorzystna struktura powierzchniowa gospodarstw rolnych, niewielki zasób miejsc pracy w sektorach pozarolniczych, utrudniony dostęp do usług publicznych czy też niekorzystna sytuacja demograficzna. Wskazuje się główne typy OSI, które zostały skategoryzowane na podstawie przyczyn marginalizacji obejmujących uwarunkowania historyczne, przeobrażenia społeczno-gospodarcze i administracyjno-terytorialne.

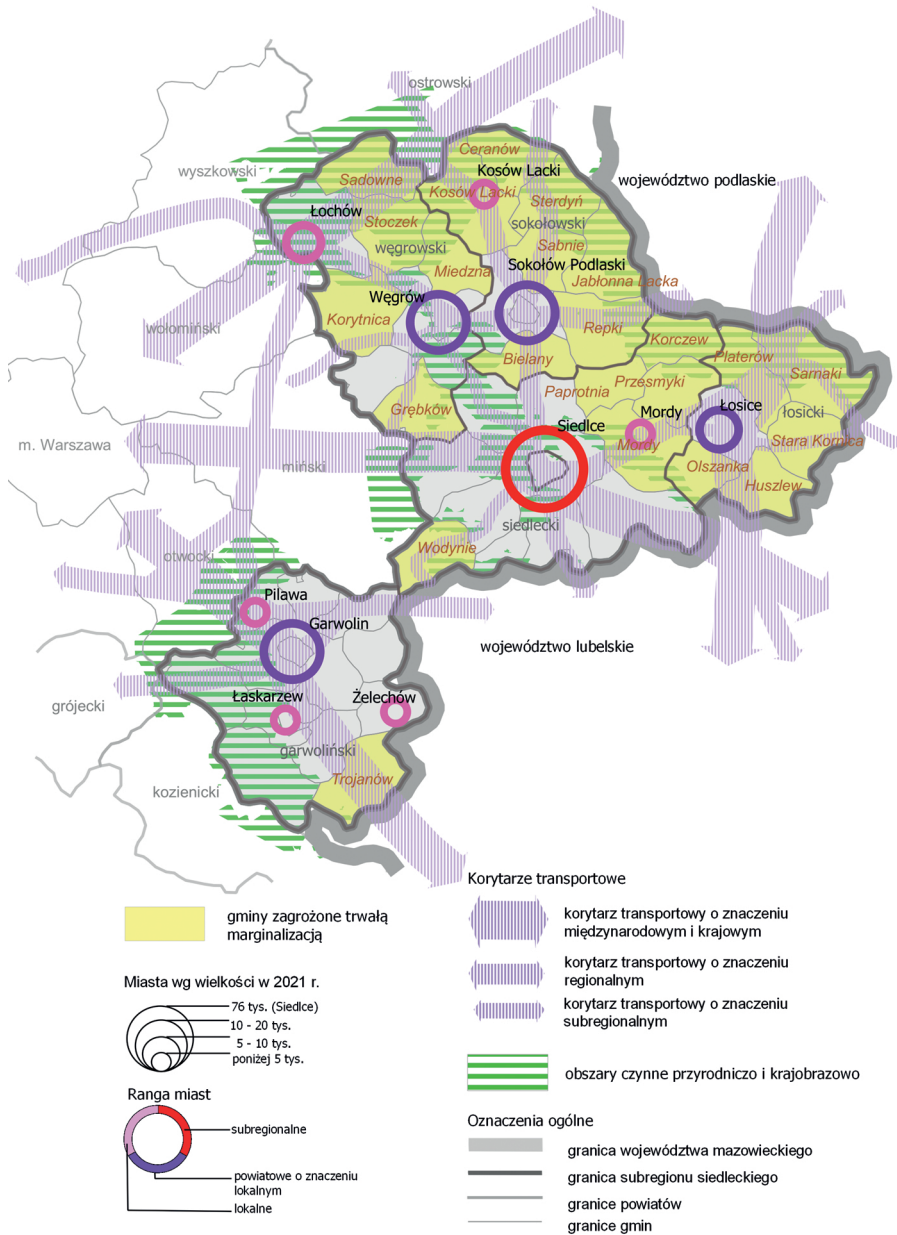
Na poziomie województwa mazowieckiego wskazuje się 101 gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, które w treści *Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze* zostały wskazane jako obszary strategicznej interwencji poziomu krajowego. Wedle założeń opisanych w Strategii na obszarach wiejskich zagrożonych

trwałą marginalizacją proponuje się prowadzenie działań, które mają służyć rozwojowi przedsiębiorczości i działalności pozarolniczej, przyczyniających się do rozwoju lokalnego rynku pracy. Znaczącą kwestią jest również włączenie się obszarów wiejskich w procesy rozwojowe polegające na wzmocnieniu powiązań funkcjonalnych między ośrodkami miejskimi a otaczającymi je obszarami, w tym w wymiarze miasto – obszary wiejskie. Ma to szczególne znaczenie w przypadku gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, w których kumulują się niekorzystne zjawiska wpływające na spowolnienie tempa rozwoju tych obszarów. Istotnym czynnikiem przyczyniającym się do realizacji wskazanych założeń jest efektywna współpraca i współzarządzanie w obrębie miejskich obszarów funkcjonalnych, koncentrujące się na zmniejszaniu ponadlokalnych barier rozwojowych.

Gminy zagrożone trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim

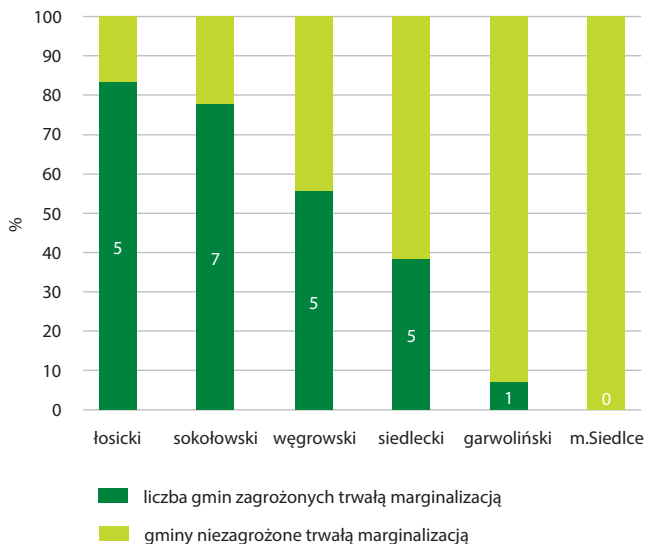
Gminy zagrożone trwałą marginalizacją w podregionie siedleckim zostały w analizie Śleszyńskiego zakwalifikowane głównie do typu opóźnienia urbanizacyjnego, charakteryzującego się m.in. niższym stopniem uprzemysłowienia i tzw. „niedokończoną urbanizacją”, tj. brakiem wystarczająco rozwiniętej sieci miast i poziomu urbanizacji. Gminy opóźnienia urbanizacyjnego cechują się również dominacją sektora rolnictwa, często rozdrobnionego i zacofanego technicznie. Ponadto, na obszarze podregionu siedleckiego dwie gminy (Grębków i Wodynie) zakwalifikowano do grupy gmin izolowanych, tj. nietworzących zwartych obszarów, charakteryzujących się negatywnymi cechami społecznymi i/lub ekonomicznymi, a jednocześnie otoczonymi przez gminy o lepszej kondycji. W gminach izolowanych ryzyko zagrożenia jest mniejsze, z uwagi na potencjalny wpływ impulsów rozwojowych z gmin otaczających. Peryferyjne położenie dużej liczby gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w podregionie siedleckim, nie tylko na granicy województwa, ale również blisko granicy kraju, wpływa na ich marginalizację i utrudnia przekazywanie impulsów rozwojowych z gmin otaczających.

Jak wspomniano we wstępie, podregion siedlecki znajduje się na 13 miejscu wśród podregionów kraju, ze względu na liczbę gmin zagrożonych trwałą marginalizacją oraz na 2 miejscu w województwie mazowieckim. Zostały w nim zdiagnozowane 23 gminy tego typu, co stanowi 44% gmin podregionu, głównie jego północno-wschodniej części oraz prawie 28% gmin województwa mazowieckiego. Biorąc pod uwagę udział gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w powiatach subregionu, najwyższy jest on w powiecie łosickim – 83% (5 gmin) i sokołowskim – 78% (7). W powiecie węgrowskim gminy te stanowią 56% (5 gmin), w siedleckim 38% (5), w garwolińskim jest to tylko jedna gmina (7%), natomiast miasto Siedlce do nich nie należy (ryc. 1, 2).

Ryc. 1. Gminy zagrożone trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim

Źródło: opracowanie własne MBPR

Ryc. 2. Udział gmin zagrożonych trwałą marginalizacją wg powiatów podregionu siedleckiego
 Źródło: opracowanie własne MBPR na podst. Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030

Najważniejsze problemy i potencjały gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim wskazane w dokumentach strategicznych gmin

Najważniejsze problemy oraz potencjały gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim zostały zdiagnozowane na podstawie dokumentów strategicznych gmin – strategii rozwoju gmin. Wśród analizowanych, cztery z nich – Sabnie, Huszlew, Olszanka i Grębków – nie mają strategii. W przypadku gminy Sabnie posłużono się programem rozwoju, gminy Grębków lokalnym planem rozwoju, a gminy Huszlew programem rewitalizacji. Natomiast gmina Olszanka nie dysponuje żadnym z wyżej wymienionych dokumentów i z tego względu wzięto pod uwagę studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Połowa gmin ma opracowane strategie z nieaktualnym horyzontem czasowym, jednak ze względu na brak dokumentów aktualnych na obecną chwilę zostały one wykorzystane do przedmiotowej analizy (tab. 1).

Problemy, z którymi mierzą się gminy zagrożone trwałą marginalizacją podzielono na grupy tematyczne: społeczne, gospodarcze, środowiskowe, przestrzenno-funkcjonalne oraz techniczne (ryc. 3).

Wśród badanych gmin w sferze społecznej najczęściej wskazywanymi negatywnymi zjawiskami są: depopulacja (19) oraz bezrobocie (18), a także starzenie się społeczeństwa (18). W sferze gospodarczej najczęściej wymienia się: dużą liczbę gospodarstw niskotowarowych (12) oraz słabą kondycję finansową gminy (10). W sferze środowiskowej

główne problemy stanowią: niski poziom edukacji ekologicznej mieszkańców (8) oraz przekroczenie standardów środowiska i występowanie dzikich wysypisk śmieci (po 6). W sferze przestrzenno-funkcjonalnej badane gminy mierzą się w głównej mierze z problemami niedoinwestowania w infrastrukturę techniczną (sieć wodociągowa, kanalizacyjna, ciepłownicza, gazowa, ścieżki rowerowe, chodniki) (19) oraz słabo rozwiniętego systemu komunikacji publicznej (9). W sferze technicznej główne problemy stanowią niezadowalający stan dróg (15) oraz konieczność rozbudowy i modernizacji sieci elektroenergetycznej, ponieważ przy trudnych warunkach pogodowych mieszkańcy odczuwają braki w dostawie energii elektrycznej (8). Dokładne dane dotyczące omawianych problemów zostały przedstawione poniżej w formie graficznej.

Tabela 1. Horyzont czasowy dokumentów gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w podregionie siedleckim

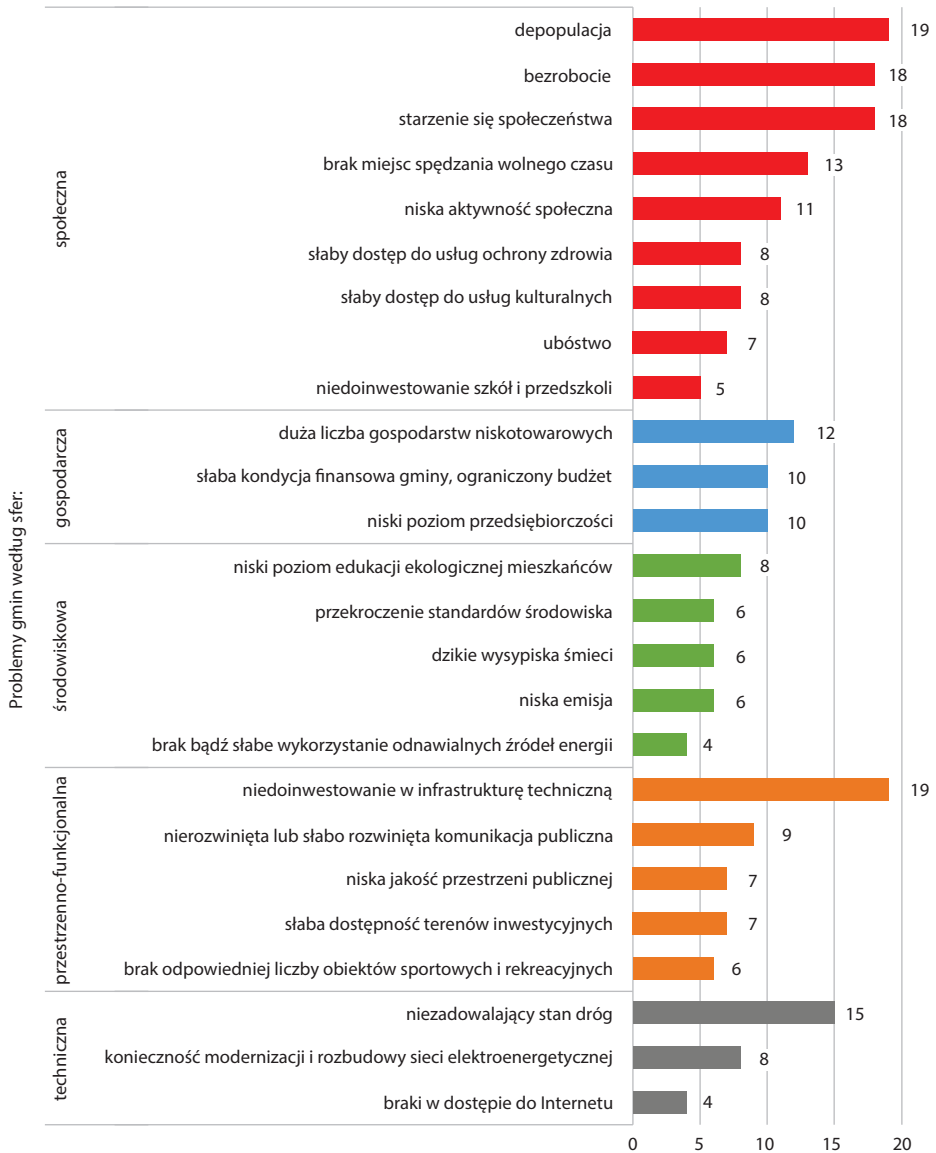
Lp.	Powiat	Gmina	Rodzaj i horyzont czasowy dokumentu gminy
1	garwoliński	Trojanów	strategia gminy (2016–2022)
2	łosicki	Huszlew	program rewitalizacji (2018–2023)
3	łosicki	Olszanka	studium uwarunkowań (2014, aktualizacja 2019)
4	łosicki	Platerów	strategia gminy (2013–2020)
5	łosicki	Sarnaki	strategia gminy (2009–2020)
6	łosicki	Stara Kornica	strategia gminy (2016–2025)
7	siedlecki	Korczew	strategia gminy (2015–2020)
8	siedlecki	Mordy	strategia gminy (2021–2028)
9	siedlecki	Paprotnia	strategia gminy (2014–2030)
10	siedlecki	Przesmyki	strategia gminy (2016–2022)
11	siedlecki	Wodynie	strategia gminy (2006–2025)
12	sokołowski	Bielany	strategia gminy (2019–2024)
13	sokołowski	Ceranów	strategia gminy (2017–2025)
14	sokołowski	Jabłonna Lacka	strategia gminy (2014–2020)
15	sokołowski	Kosów Lacki	strategia gminy (2004–2025)
16	sokołowski	Repki	strategia gminy (2015–2020)
17	sokołowski	Sabnie	program rozwoju gminy (2015–2021)
18	sokołowski	Sterdyń	strategia gminy (2016–2025)
19	węgrowski	Grębków	lokalny plan rozwoju (2014–2020)
20	węgrowski	Korytnica	strategia gminy (2006–2020)
21	węgrowski	Miedzna	strategia gminy (2016–2025)
22	węgrowski	Sadowne	strategia gminy (2016–2025)
23	węgrowski	Stoczek	strategia gminy (2014–2020)

Źródło: opracowanie własne MBPR na podstawie dokumentów gminnych

Spośród konkretnych zakresów tematycznych w ujęciu przestrzennym największą liczbę problemów sfery społecznej wskazano w gminach: Korczew, Sabnie i Przesmyki (po 7). W sferze gospodarczej największą liczbę problemów zdiagnozowano m.in. w gminach: Sabnie, Trojanów, Stoczek, Bielany i Stara Kornica (4). Wśród badanych gmin najwięcej problemów natury środowiskowej zdiagnozowano w gminie Jabłonna Lacka (4). Każda z badanych gmin mierzy się z problemami sfery przestrzenno-funkcjonalnej, a największa liczba tego typu problemów zdiagnozowana została w gminach: Sarnaki (5) oraz Ceranów i Trojanów (4). W sferze technicznej największą liczbę problemów wskazano w gminach Platerów oraz Jabłonna Lacka (3). Omawiany problem został przedstawiony w formie graficznej na rycinie 4.

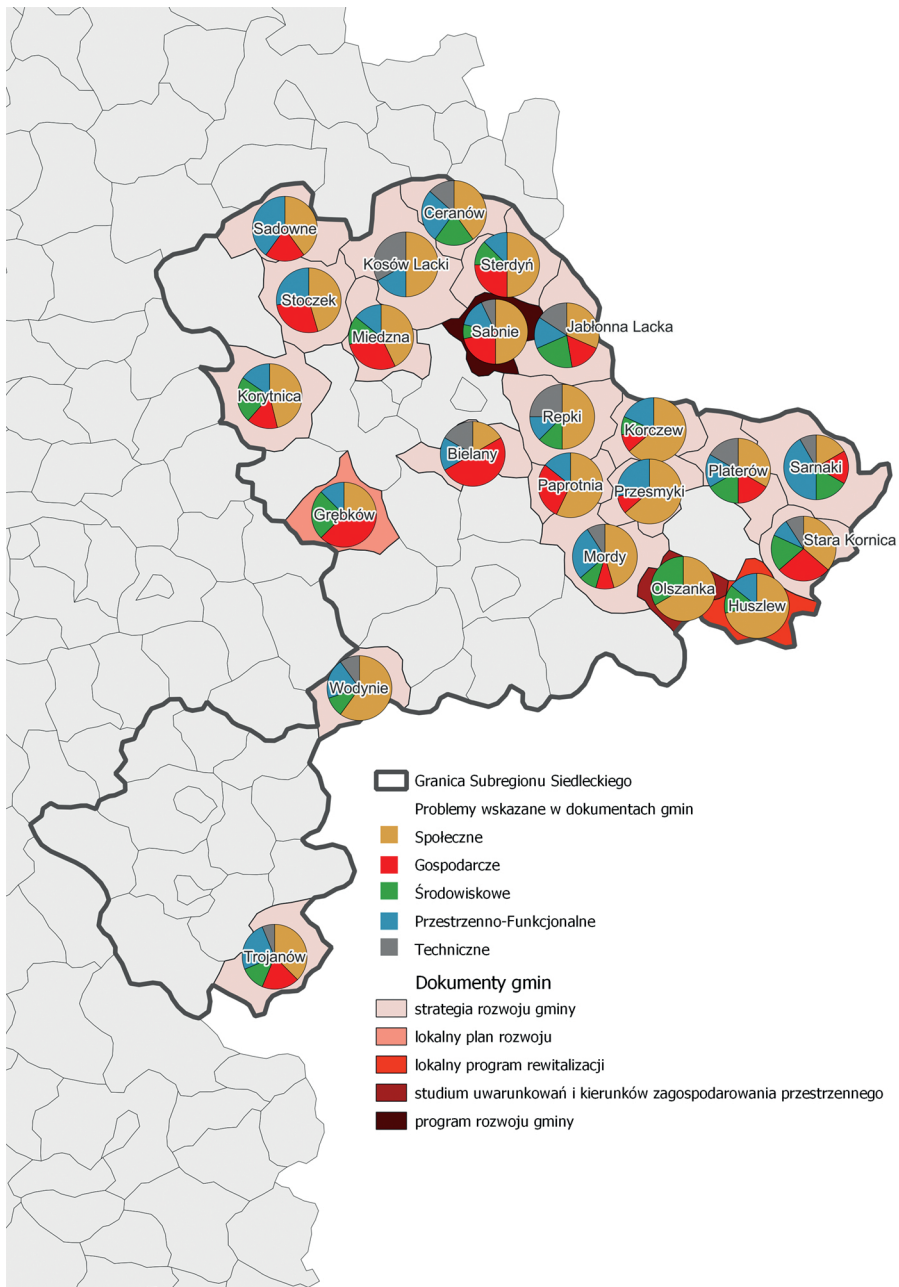
Podobnie jak w przypadku problemów, potencjały zostały podzielone analogicznie na sfery tematyczne (ryc. 5). W sferze społecznej głównie wskazywanym potencjałem jest wysoka aktywność społeczna (4). Wśród potencjałów sfery gospodarczej wskazywano przede wszystkim rozwiniętą infrastrukturę turystyczną (5). W sferze środowiskowej wszystkie gminy podkreślają występowanie rzek lub sztucznych zbiorników retencyjnych (23) oraz wysokie walory środowiska naturalnego (20). W przypadku sfery przestrzenno-funkcjonalnej najczęściej wskazywano na występowanie zabytków i obiektów kulturowych (21). W sferze technicznej natomiast najczęściej wymieniano dogodne położenie komunikacyjne (12).

W ujęciu przestrzennym największą liczbę potencjałów w sferze gospodarczej wskazano w gminie Trojanów (2). W odniesieniu do sfery środowiskowej potencjały zostały wskazane w każdej z badanych gmin (poza Huszlewem), a najwięcej (4) wskazano, m.in. w gminach Przesmyki i Paprotnia. W sferze przestrzennej największą liczbę potencjałów wskazano w gminie Mordy (3). W przypadku 12 gmin wskazano po 1 potencjałe z zakresu technicznego (ryc. 6).

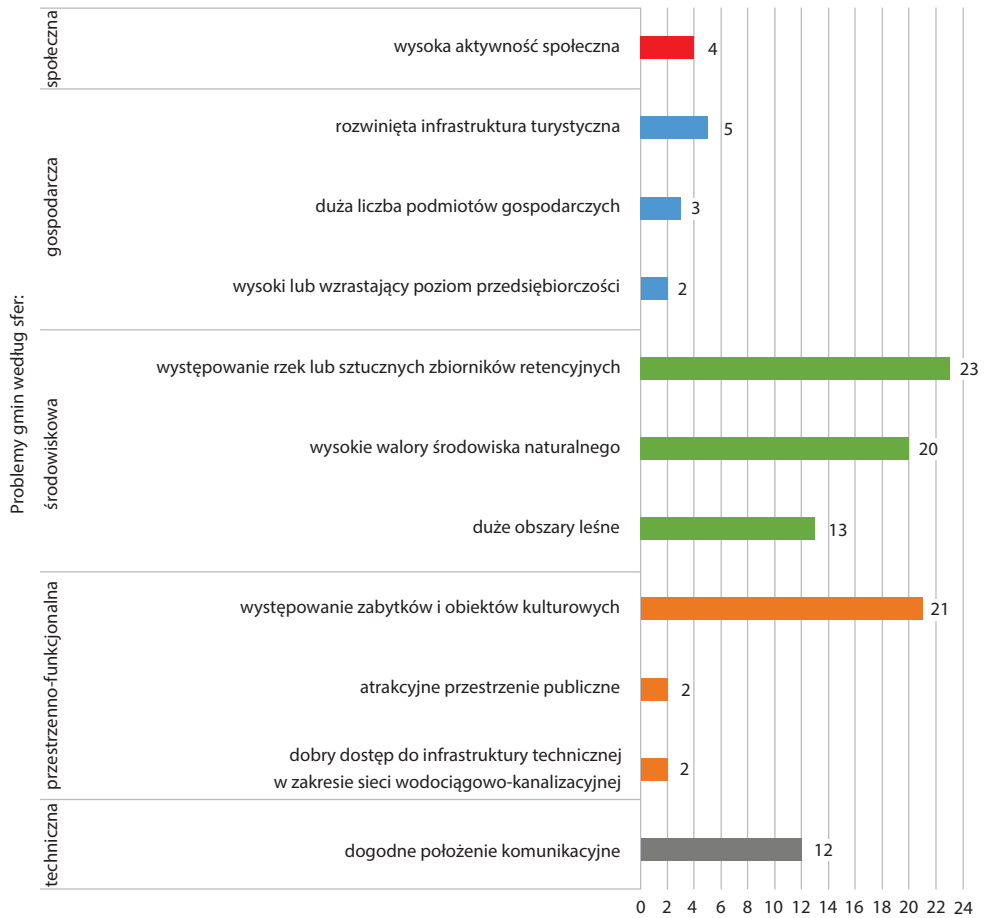

Liczba gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, które wskazały problemy w dokumentach

Ryc. 3. Problemy zdiagnozowane w dokumentach gmin
 Źródło: opracowanie własne MBPR na podstawie dokumentów gminnych

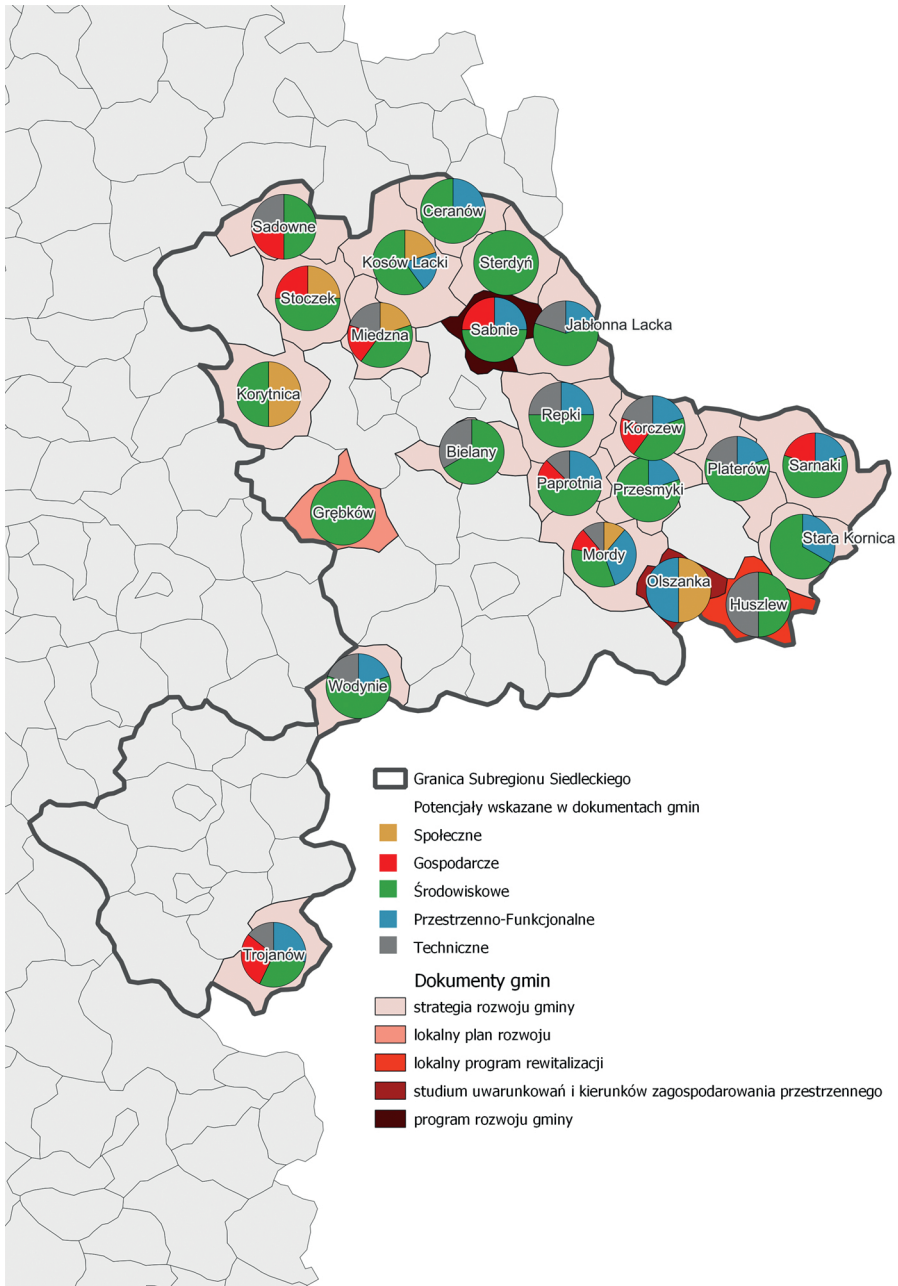

Ryc. 4. Problemy wskazane w dokumentach gmin
 Źródło: opracowanie własne MBPR na podstawie dokumentów gminnych

Liczba gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, które wskazały potencjały w dokumentach

Ryc. 5. Potencjały zdiagnozowane w dokumentach gmin
 Źródło: opracowanie własne MBPR na podstawie dokumentów gminnych

Ryc. 6. Potencjały wskazane w dokumentach gmin
 Źródło: opracowanie własne MBPR na podstawie dokumentów gminnych

Obszary zdegradowane i obszary rewitalizacji gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim

Istotną kwestią jest posiadanie przez gminy programów rewitalizacji, które są koniecznym warunkiem do korzystania z funduszy unijnych w zakresie projektów dotyczących rewitalizacji. Wśród gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim tylko sześć posiada uchwalony lokalny program rewitalizacji¹: Korczew i Wodynie z powiatu siedleckiego, Sadowne i Stoczek z powiatu węgrowskiego oraz Huszlew i Stara Kornica z powiatu łosickiego. Największy udział powierzchni zajętej przez obszary zdegradowane występuje w gminie Wodynie – 86,5% oraz Korczew – 65,3%, natomiast najmniejszy w gminie Stara Kornica – 2,4%. W gminie Wodynie obszar zdegradowany zamieszkuje aż 57,9% ludności. W gminach: Huszlew, Korczew, Stoczek i Sadowne wskaźnik ten jest podobny i wynosi od 46,4% do 42,4%, natomiast w gminie Stara Kornica obszar zdegradowany zamieszkanym jest przez 29,79% ludności gminy.

Dominującą grupą problemów wskazanych w programach rewitalizacji są kwestie społeczne. Wszystkie gminy podkreśliły problem bezrobocia, a pięć z nich wymieniło starzejące się społeczeństwo oraz ubóstwo. W grupie problemów gospodarczych najwięcej gmin – 4 zaznaczyło słabą kondycję lokalnych przedsiębiorstw. Tyle samo gmin w grupie problemów środowiskowych wymieniło niską emisję, a w sferze przestrzenno-funkcjonalnej brak infrastruktury społecznej i rekreacyjno-sportowej. Wśród problemów technicznych najwięcej gmin – 5 wskazało na degradację stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym o przeznaczeniu mieszkaniowym.

Wyznaczone w gminach obszary rewitalizacji zajmują od 1,9% powierzchni gminy Stara Kornica do 18% gminy Huszlew, a udział ludności je zamieszkującej waha się od 13,8% w gminie Korczew do 29,9% w gminie Sadowne. W gminach: Huszlew, Sadowne, Stara Kornica i Stoczek obszary rewitalizacji pokrywają swoim zasięgiem centra wsi gminnych. Z kolei w gminach Korczew i Wodynie obszary rewitalizacji obejmują tereny przemysłowe.

Analiza aktualności problemów wskazanych przez gminy zagrożone trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim przedstawiona na tle potencjałów

Analiza aktualności problemów została przeprowadzona dla wszystkich 23 gmin zagrożonych trwałą marginalizacją subregionu siedleckiego, pomimo że nie wszystkie gminy wskazywały na dany problem w swoich dokumentach. W rozdziale zbadano aktualność problemów, natężenie zachodzących w nich zmian na przestrzeni ostatnich lat na tle potencjałów oraz przedstawiono ich obecną sytuację. W miarę

¹ W ramach perspektywy unijnej 2021–2027 o dofinansowanie będą mogły ubiegać się przedsięwzięcia rewitalizacyjne ujęte wyłącznie w gminnych programach rewitalizacji, a nie lokalnych programach rewitalizacji lub strategiach rozwoju gminy.

dostępności posłużono się danymi ze stron Głównego Urzędu Statystycznego: Bank Danych Lokalnych, opracowanie GUS dotyczące dostępności terytorialnej transportem indywidualnym do obiektów użyteczności publicznej², statystyka gmin i powiatów województwa mazowieckiego w latach 2010 i 2021 oraz stron internetowych gmin. Ze względu na zakres czasowy badania GUS dotyczącego statystyki gmin i powiatów do analizy głównie wzięto pod uwagę lata 2010–2021.

W zakresie sfery społecznej sytuacja w gminach jest zróżnicowana. Na problem dotyczący bezrobocia, uwagę zwróciło 18 gmin. Według stanu na koniec 2021 r. udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wyższy niż średnia dla kraju i województwa (4%) odnotowano w 11 gminach – najwyższy w gminie Stoczek (5%). Natomiast najniższy wskaźnik odnotowano w gminie Paprotnia – 2,7%. W porównaniu z 2010 r. w każdej z analizowanych gmin sytuacja się poprawiła, najbardziej w gminie Korytnica – o 5,5 p.p. oraz w gminie Sadowne – o 4,8 p.p. Najmniejsze zmiany odnotowano w gminie Trojanów – o 1,1 p.p. oraz w gminie Ceranów – o 1,2 p.p.

Problem depopulacji (wskazany przez 19 gmin) występuje w każdej z gmin. W latach 2010–2021 najwyższy ubytek ludności odnotowano w gminach Ceranów i Sterdyń – ponad 22% (Polska – wzrost o 1,6%, województwo mazowieckie – wzrost o 4,7%). Związane jest to m.in. z ujemnym przyrostem naturalnym – przyrost naturalny na 1000 ludności we wszystkich gminach poza Trojanowem jest niższy niż średnia dla województwa mazowieckiego (-3,5‰). Najgorsza sytuacja występuje w gminach Przesmyki i Jabłonna Lacka -18‰. We wszystkich gminach, poza Grębkowem, występuje ujemne saldo migracji (w kraju i województwie saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały na 1000 ludności jest dodatnie).

Starzenie się społeczeństwa, wymienione przez 18 gmin, jest w dalszym ciągu zauważalnym problemem. Poza gminami Trojanów i Paprotnia udział ludności w wieku 65+ w 2021 r. przewyższał średnią wojewódzką (18,4%) i krajową (18,9%). Najwyższą wartość wskaźnika notowały gminy: Korczew (25,7%), Ceranów (24,2%) oraz Sterdyń (24%). W porównaniu z 2010 r. zarówno w kraju, jak i województwie i we wszystkich analizowanych gminach wskaźnik ten wzrósł (w Polsce – o 5,4 p.p., w województwie – o 4 p.p.). Jednak w żadnej z gmin wzrost nie był tak duży, jak w przypadku kraju. Natomiast wyższy wzrost niż średnia w województwie mazowieckim odnotowano w 7 gminach (Sarnaki, Korczew, Mordy, Sabnie, Korytnica, Miedzna i Stoczek).

13 gmin zwróciło uwagę w swoich dokumentach na brak miejsc do spędzania wolnego czasu. Zgodnie z danymi GUS tylko w 10 z analizowanych działają wszelkiego typu centra, domy, ośrodki kultury, kluby czy świetlice wiejskie, z czego aż 4 w powiecie sokołowskim (Jabłonna Lacka, Kosów Lacki, Repki i Sterdyń).

² Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej, GUS, Warszawa 2018.

Niską aktywność społeczną w swoich dokumentach wskazało 11 gmin, natomiast 4 gminy wskazały na wysoką aktywność społeczną w sferze potencjałów. Jednym z przykładów aktywności społecznej jest frekwencja w wyborach samorządowych. W wyborach w 2018 r. 13 z analizowanych gmin notowało niższą frekwencję niż średnia w województwie (60,39%), a 5 gmin niższą niż średnia krajowa (54,8%).

Ograniczony dostęp do obiektów ochrony zdrowia wymieniło w swoich dokumentach 8 gmin, natomiast według danych GUS w każdej z analizowanych gmin znajduje się przynajmniej 1 przychodnia (w gminie Korytnica nawet 6) oraz 1 apteka (w gminach: Sadowne, Kosów Lacki oraz Stara Kornica – po 2). Według badania GUS dotyczącego dostępności terytorialnej i czasowej do usług dostępność do przychodni zdrowia we wszystkich gminach jest na dość zadowalającym poziomie – średnio wynosi 3,9 km oraz 6,7 min. Najbliżej do ośrodków zdrowia mają mieszkańcy gmin Wodynie i Mordy (3 km), najkrótszy czas dojazdu mają pacjenci z gminy Wodynie (5,2 min). Najdalej natomiast mają mieszkańcy gminy Huszlew – 4,7 km oraz Ceranów (4,5 km). Pod względem dostępności czasowej w najgorszej sytuacji znajdują się mieszkańcy gminy Ceranów, bowiem średni czas dojazdu do ośrodków zdrowia wynosi tam 14,4 min. W zakresie dostępności do szpitali klinicznych (łącznie z dziecięcymi) w najtrudniejszej sytuacji znajdują się gminy z powiatu łosickiego (od 141,6 do 150 km), najbliżej mają mieszkańcy z gminy Grębków (59,5 km) oraz Wodynie (60,2 km). Rozpatrując czas dojazdu mieszkańców do szpitali klinicznych, to w przypadku ponad 65% analizowanych gmin jest on taki sam – 135 min. W najlepszej sytuacji znajdują się mieszkańcy gmin Wodynie i Grębków (60,6 oraz 61,5 min). Pod względem dostępności do szpitali powiatowych³ najlepsza sytuacja występuje w gminach: Olszanka, Huszlew, Przesmyki, Bielany, Repki, Sabnie i Miedzna. W każdej z nich średni czas dojazdu do najbliższego szpitala powiatowego jest krótszy niż 15 min. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się mieszkańcy gmin: Trojanów, Wodynie, Ceranów, Kosów Lacki, Stoczek i Sadowne, gdzie średni czas dojazdu do szpitala powiatowego wynosi powyżej 25 min, a w przypadku ostatniej z wymienionych aż 38 min.

Na problem dotyczący ubóstwa uwagę zwróciło 7 gmin. Omawiany problem można zbadać m.in. na podstawie miesięcznych wydatków gospodarstw domowych, jednak dane GUS nie są przedstawiane na poziomie gmin. Na tym poziomie można przeanalizować wskaźnik liczby beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności. W 2021 r. wskaźnik ten wynosił w Polsce 373 osoby, a w województwie mazowieckim 304 osoby. Jedynie 2 z analizowanych gmin – Sabnie i Sterdyń mają niższy wskaźnik (odpowiednio: 218 oraz 232 osoby). We wszystkich pozostałych liczba osób korzystających z pomocy społecznej jest większa. Najgorsza sytuacja jest w gminie Huszlew – 1121 osób/10 tys. mieszkańców oraz w gminie Platerów – 894 osób/10 tys. mieszkańców. W porównaniu z 2010 r. w każdej z badanych gmin nastąpiła poprawa tego

³ Zgodnie z <https://www.google.pl/maps>

wskaźnika (w kraju o 57%, w województwie o 60,1%). Największa zmiana nastąpiła w gminie Sabnie – liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności spadła aż o 80,4%.

Ograniczony dostęp do usług kulturalnych wskazało 8 gmin. Zgodnie z wynikami badania GUS dostęp do ośrodków kultury (centra, domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice) w analizowanych gminach w ujęciu odległości i dostępności czasowej wynosi średnio 7,8 km oraz 11,6 min. Najbliżej do tego typu usług mają mieszkańcy gminy Sterdyń (4,3 km) oraz Wodynie (4,4 km), czasowo zaś mieszkańcy gminy Wodynie (5,4 min) oraz Sarnaki (6,6 min). Najdalej pod względem odległości mają natomiast mieszkańcy gminy Korytnica (12 km), czasowo mieszkańcy gminy Ceranów (20,5 min).

Pięć spośród analizowanych gmin jako problem wskazało niedoinwestowanie szkół i przedszkoli. Zgodnie z informacjami na stronach internetowych gmin w miarę potrzeb oraz możliwości finansowych przeprowadzane są niezbędne prace remontowe, a szkoły i przedszkola są doposażane. Jednak nadal potrzebne są środki na modernizację i doposażanie czy też budowę placów zabaw.

W sferze gospodarczej najwięcej gmin wymieniło problem dotyczący dużej liczby gospodarstw niskotowarowych. Według wstępnych danych Powszechnego Spisu Rolnego 2020 wynika, że liczba gospodarstw rolnych do 5 ha wciąż jest bardzo duża i wynosi 52%. SOR zakładała spadek udziału gospodarstw rolnych o powierzchni od 1 do 5 ha użytków rolnych w ogólnej liczbie gospodarstw z 51% w 2014 r. do 46% w 2020 r. Jednak cel ten nie został osiągnięty, ponieważ wskaźnik ten wynosi 50,1%.

Słabą kondycję finansową gminy i ograniczony budżet wykazało w dokumentach 10 z nich. Zgodnie z danymi GUS różnica między dochodami gmin, a wydatkami na 1 mieszkańca w zł wynosiła w 2021 r. w Polsce 419,2 zł, w województwie 434,3 zł. Wśród analizowanych gmin tylko 4 charakteryzowały się niższą kwotą (Repki, Platerów, Korytnica, Sadowne). W przypadku gminy Repki notowano ujemny bilans. Na przeciwnym biegunie znalazły się gminy: Sterdyń, Paprotnia i Stara Kornica, gdzie różnica między wydatkami a dochodami ponad 3-krotnie przekraczała średnią dla województwa. Przytoczone dane wskazują, że sytuacja finansowa badanych gmin ulega zauważalnej poprawie.

Dziesięć z analizowanych gmin w swoich dokumentach wymieniło problem związany z niskim poziomem przedsiębiorczości, natomiast 2 z nich (Trojanów i Miedzna) wskazały jako potencjał wysoki lub rosnący poziom przedsiębiorczości, a 3 gminy (Mordy, Sabnie i Sadowne) wskazały dużą liczbę podmiotów gospodarczych jako potencjał rozwojowy. Zgodnie z danymi GUS liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 1000 ludności – bez osób prowadzących gospodarstwa indywidualne w rolnictwie w 2021 r. wynosiła w Polsce 127,6, a w województwie 168,3. Natomiast we wszystkich analizowanych gminach wskaźnik ten był znacznie niższy (od 85,7 w gminie Olszanka do 48,3 w gminie Stoczek). Zarówno w kraju, jak i w województwie od 2010 r. nastąpił wzrost liczby podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 1000 ludności – bez osób prowadzących gospodarstwa indywidualne

w rolnictwie – odpowiednio o 25,7% oraz 30,2%. We wszystkich analizowanych gminach także nastąpił wzrost tego wskaźnika – największy w gminie Wodynie (o 68%) i Korytnica (o 51,7%), natomiast najmniejszy w gminie Huszlew (o 19%). Poddane analizie dane dotyczące sytuacji gospodarczej badanych gmin wskazują, że problemy w danej sferze koncentrują się bezpośrednio na mieszkańcach i ich indywidualnych budżetach, co w konsekwencji generuje m.in. trudności w prowadzeniu działalności gospodarczej oraz komplikacje w restrukturyzacji nierentownych gospodarstw rolnych.

Warto odnotować, iż w sferze gospodarczej najwięcej gmin – 5 wymieniło rozwiniętą infrastrukturę turystyczną (Trojanów, Sarnaki, Korczew, Paprotnia oraz Stoczek). Według danych GUS za 2022 r. 6 z 23 gmin zagrożonych trwała marginalizacją w subregionie siedleckim dysponuje obiektami noclegowymi (Trojanów, Sarnaki, Bielany, Jabłonna Lacka, Kosów Lacki i Repki). Niektóre z nich mają u siebie obiekty noclegowe, ale w bazie GUS brak jest na ten temat danych. Przykładem może być gmina Korczew, gdzie obiekty noclegowe zlokalizowane są na terenie zespołu pałacowego.

W sferze środowiskowej analizowane gminy wskazywały w głównej mierze na problemy związane z niskim poziomem edukacji ekologicznej mieszkańców (8 gmin). Zmierzenie skali tego zjawiska jest trudne ze względu na fakt, że nie istnieją ustandaryzowane wskaźniki pozwalające określić jego wielkość. Konieczne jest więc posiłkowanie się innymi ogólnodostępnymi danymi, do których możemy zaliczyć m.in. te dotyczące gospodarki odpadami komunalnymi na terenie gmin. Jednym ze wskaźników pozwalających określić skalę świadomości ekologicznej mieszkańców jest odsetek odpadów zebranych selektywnie w relacji do odpadów ogółem. W 2021 r. wskaźnik ten dla obszaru całego kraju wynosił 39,8%, a dla obszaru województwa 37,5%. Zdecydowanie korzystny jest fakt, że wskaźnik ten był wyższy od wskazanych dla każdej z analizowanych gmin, a jego wartość wahała się od 42,5% dla gminy Stara Kornica do 69,5% dla gminy Bielany. Na przestrzeni lat 2017–2021 wartość wskaźnika wzrosła w przypadku 20 gmin, natomiast w gminach Kosów Lacki, Stara Kornica i Stoczek zanotowano jego spadek.

W przypadku 6 gmin jednym ze wskazanych problemów sfery środowiskowej było występowanie dzikich wysypisk śmieci. Działania, jakie gminy podjęły w kierunku ich likwidacji okazały się prawdopodobnie skuteczne, bowiem na koniec 2021 r., zgodnie z danymi GUS, na badanym obszarze istniało tylko jedno dzikie wysypisko śmieci, które znajdowało się na terenie gminy Wodynie. Na przestrzeni lat 2011–2021 największą liczbę tego typu wysypisk zlikwidowano na terenie gmin Sadowne i Mordy, gdzie znajdowały się 4 dzikie wysypiska.

Sześć gmin wymieniło w swoich dokumentach problem dotyczący niskiej emisji. Niska emisja, czyli emisja pyłów i gazów do wysokości 40 m, pochodząca głównie z nieefektywnego spalania węgla w przestarzałych piecach i lokalnych kotłowniach oraz transportu spalinowego jest dużym problemem obszarów wiejskich w całej Polsce. Wielu mieszkańców nie stać na wymianę źródła ogrzewania na bardziej ekologiczne, a ze względu na duże braki w transporcie zbiorowym na rezygnację z dojazdów prywatnymi samochodami.

Cztery z analizowanych gmin wskazały problem dotyczący braku bądź słabego wykorzystania odnawialnych źródeł energii. W ostatnich latach, w głównej mierze dzięki funduszom unijnym, nastąpił rozwój energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych. Według danych przedsiębiorstw energetycznych⁴ każda z analizowanych gmin w 2021 r. dysponowała źródłami energii elektrycznej z OZE. Największą liczbę instalacji z OZE ma gmina Trojanów – 277 oraz Stoczek – 241, najmniejszą liczbę natomiast zauważamy w gminie Olszanka – 10 instalacji oraz Sarnaki – 12. Z kolei analizując łączną moc instalacji przyłączonych do sieci w gminach bardzo wysoko plasuje się gmina Korytnica, ze względu na uruchomioną w 2015 r. farmę wiatrową o mocy 82,5 MW. Była to jedna z największych tego typu inwestycji w kraju. Wśród pozostałych gmin przodują Sabnie z łączną mocą – 4,48 MW oraz Trojanów – 2,73 MW.

Przytoczone dane wskazują, że sytuacja badanych gmin w odniesieniu do problemów sfery środowiskowej jest dosyć korzystna, a skala problemów systematycznie się zmniejsza, co jest efektem m.in. skutecznie prowadzonej edukacji ekologicznej. Istotną kwestią jest fakt, że wskazane problemy powodowane są przez czynniki antropogeniczne ściśle związane z działalnością człowieka, natomiast wśród potencjałów wymienia się walory środowiska powstałe w warunkach naturalnych.

Warto podkreślić, że wśród potencjałów sfery środowiskowej aż 20 gmin wymieniło wysokie walory środowiska naturalnego. Zgodnie z danymi Bazy Danych Obiektów Topograficznych na obszarze wszystkich gmin, poza gminami Huszlew i Olszanka, występują obszary cenne przyrodniczo i krajobrazowo. Znaczna część gmin z powiatu sokołowskiego, węgrowskiego, łosickiego oraz siedleckiego położonych jest częściowo lub w całości w granicach Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny. Gmina Platerów i Sarnaki znajdują się w obszarze Parku Krajobrazowego Podlaski Przełom Bugu. Analizowane gminy charakteryzują się wysokim poziomem różnorodności przyrodniczej, znacznym udziałem obszarów objętych ochroną prawną oraz wysoką lesistością. Położenie gmin w pasmach przyrodniczo-kulturowych stwarza korzystne warunki do rozwoju turystyki na ich terenach. Dodatkowo, wszystkie z analizowanych gmin w swoich dokumentach strategicznych zawarły informacje dotyczące występowania rzek lub sztucznych zbiorników wodnych.

Trzyście gmin jako swój atut wymieniło duże obszary leśne. Udział powierzchni lasów w powierzchni ogółem w kraju w 2021 r. wynosił 29,6%, a w województwie mazowieckim 23,4%. Większy udział niż średnio w Polsce występuje w 4 gminach: Stoczek, Sarnaki, Ceranów i Wodynie (od 44,6 do 31,1%). Natomiast większy udział lasów niż średnia w województwie mazowieckim występuje w 10 z analizowanych gmin. Najniższy jest w gminie Stara Kornica (12,3%) i Olszanka (12,8%).

⁴ Dane uzyskane przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego od przedsiębiorstw energetycznych działających na terenie województwa mazowieckiego dot. OZE do produkcji energii elektrycznej przyłączone do Krajowej Sieci Elektroenergetycznej.

W zakresie sfery przestrzenno-funkcjonalnej aż 19 gmin wymieniło niedoinwestowanie w infrastrukturę techniczną (sieć wodociągowa, kanalizacyjna, ciepłownicza, gazowa, ścieżki rowerowe, chodniki). W przypadku sieci wodociągowej w 2021 r. procentowy udział ludności korzystającej z niej wynosił dla obszaru Polski 92,4%, a dla obszaru województwa 90,9%. Zdecydowanie najniższą wartością wskaźnika charakteryzowała się gmina Ceranów, gdzie w 2021 r. z sieci wodociągowej korzystało 55,9% mieszkańców. Wielkość wskaźnika w przypadku większości pozostałych gmin oscylowała w granicach 70%–90% ludności gmin. W przypadku dostępności do sieci kanalizacyjnej w 2021 r. procentowy udział ludności korzystającej z niej wynosił dla obszaru całego państwa 71,9%, a dla obszaru województwa 70,5%. Żadna z poddanych analizie gmin nie mogła pochwalić się podobnie wysoką wartością tego wskaźnika, co wyraźnie wskazuje na fakt, że opisywany problem wciąż występuje na szeroką skalę. Skrajnie niekorzystna sytuacja panowała w gminach Olszanka, Korczew, Przesmyki, Bielany, Ceranów, Sabnie i Grębków, gdzie z sieci kanalizacyjnej nie korzystał żaden z mieszkańców. W okresie od 2010 do 2021 r. procentowy udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej w największym stopniu wzrósł w gminach Trojanów i Grębków (o ok. 30 p.p.), natomiast najniższy wzrost zanotowano w gminach Repki, Platerów i Sarnaki (poniżej 1 p.p.). W przypadku sieci kanalizacyjnej najbardziej zauważalny wzrost wartości wskaźnika nastąpił w gminie Paprotnia (54,2 p.p.), natomiast w gminach Korczew, Przesmyki, Bielany, Ceranów i Grębków wartość wskaźnika nie uległa zmianie.

Dziewięć gmin w swoich dokumentach podkreśla problem dotyczący nierozwiniętej lub słabo rozwiniętej komunikacji publicznej. W każdej z analizowanych gmin są czynne przystanki komunikacji, ale różnice w ich liczbie są bardzo duże – od 113 obiektów w gminie Sarnaki i 62 w gminie Repki, do 2 w gminie Platerów czy 10 w gminie Olszanka. W ostatnich latach wiele połączeń autobusowych na całym Mazowszu zostało zlikwidowanych. Z kolei usługi prywatnych przewoźników często ograniczają się do dni i godzin związanych z największym popytem. Posiadanie własnego samochodu często jest jedyną możliwością dostania się do większego miasta czy miejscowości gminnej.

Problem dotyczący słabej dostępności terenów inwestycyjnych zasygnalizowało 8 gmin. Według GUS w 2021 r. 8 z analizowanych gmin miało w swoim zasobie grunty pod budownictwo mieszkaniowe, jednak są to małe obszary – od 0,1 w gminie Platerów do 2,1 ha w gminie Huszlew. Biorąc natomiast pod uwagę uzbrojone tereny inwestycyjne – najczęściej oferowała gmina Sterdyń – 1,7 ha.

Przeznaczenie terenu określane jest poprzez zapisy miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, który stanowi akt prawa miejscowego. To właśnie m.in. na podstawie tego dokumentu określana jest oferta inwestycyjna gmin poprzez wskazanie terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową, usługową czy też przemysłową. W 2011 r. 3 spośród analizowanych gmin nie miały uchwalonych planów zagospodarowania przestrzennego – były to gminy Przesmyki, Bielany i Grębków. Z kolei w gminach Stara Kornica, Korczew, Wodynie, Sabnie, Korytnica i Sadowne udział powierzchni gminy objętej zapisami miejscowego planu zagospodarowania

przestrzennego wynosił poniżej 1%. Odmierna sytuacja panowała w gminach Olszanka, Platerów, Sarnaki i Mordy, gdzie zapisami miejscowego planu objęte było blisko 100% powierzchni. Na przestrzeni ostatnich lat skala omawianego problemu zmniejszała się, w efekcie czego w 2021 r. tylko gmina Miedzna nie miała planu miejscowego. Zdecydowanej poprawie uległa sytuacja w gminach Stara Kornica, Sabnie i Korytnica, gdzie zauważalnie zwiększył się udział powierzchni objętej miejscowymi planami z poziomu poniżej 1% do poziomu ok. 10%.

Przy określaniu terenów inwestycyjnych w gminach można posłużyć się również wskaźnikami dotyczącymi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, na podstawie którego określa się powierzchnię terenów wymagających przeznaczenia gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne, co tworzy warunki do kształtowania przestrzeni przeznaczonej pod inwestycje. Na tle wszystkich omawianych gmin pod tym względem wyróżniają się gminy Olszanka, Sabnie, Korytnica i Miedzna, gdzie na przestrzeni lat uchwalono studia, w których wskazano odpowiednio 43,7 ha, 71 ha, 18 ha i 51 ha gruntów rolnych wymagających zmiany przeznaczenia na cele nierolnicze. Spośród gmin, które swoje studia uchwały przed 2011 r., wyróżniają się – Sarnaki, Mordy, Paprotnia i Wodynie, w których pod zmianę przeznaczenia na cele nierolnicze wskazano odpowiednio 170 ha, 281 ha, 400 ha i aż 1582 ha gruntów rolnych. Dodatkowo, w gminie Wodynie aż 730 ha gruntów leśnych wskazano do zmiany przeznaczenia na cele nieleśne.

Niską jakość przestrzeni publicznych wymieniło w swoich dokumentach 7 gmin, natomiast 2 gminy (Mordy i Paprotnia) wskazały w swoich dokumentach atrakcyjne przestrzenie publiczne. W ostatnich latach jakość przestrzeni publicznych w Polsce się poprawiła. Zadbane przestrzenie publiczne często są wizytówką gmin, atrakcją zarówno dla mieszkańców, jak i dla turystów, miejscem do odpoczynku i spędzania wolnego czasu. Na obszarach wiejskich, głównie dzięki środkom unijnym, powstało wiele nowych miejsc z placami zabaw, miejscem do spacerowania, odpoczynku. Wielu samorządom jednak brakuje środków na odpowiednie zagospodarowanie przestrzeni publicznych oraz ich modernizację. Brak odpowiedniej liczby obiektów sportowych i rekreacyjnych wymieniło 6 gmin. Według danych GUS w 2018 r. (brak nowszych danych) tylko w 3 gminach były stadiony (Wodynie, Kosów Lacki, Sterdyń), natomiast w 10 były boiska piłkarskie (w gminie Bielany aż 4). W 4 gminach znajdowały się siłownie zewnętrzne (Mordy i Sadowne – po 3, Korczew i Miedzna po 1). W 16 gminach były kluby sportowe – w gminie Sadowne aż 5, po 3 w gminach: Korczew, Przesmyki, Kosów Lacki, Repki oraz Korytnica.

W ramach sfery przestrzenno-funkcjonalnej aż 20 gmin wskazało na potencjał dotyczący występowania zabytków i obiektów kulturowych. Według danych Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w każdej z 23 gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim znajdują się obiekty zabytkowe. Najwięcej obiektów zabytkowych, zgodnie z wykazem (stan na styczeń 2023 r.), zlokalizowanych jest w gminach Platerów (12) oraz Repki (10), najmniej natomiast w gminach Wodynie (1) oraz Olszanka (2). Warto podkreślić, że na analizowanym obszarze znajdują się bardzo

ważne obiekty, jak np. Muzeum Treblinka. Niemiecki nazistowski obóz zagłady i obóz pracy (1941–1944) (gmina Kosów Lacki), Muzeum Ziemiaństwa w Dąbrowie – Oddział Muzeum Regionalnego w Siedlcach (gmina Przesmyki) czy też pałace – Ossolińskich w Sterdyni oraz pałac w Korczewie.

W ramach sfery technicznej aż 15 gmin wskazało na problem dotyczący niezadowalającego stanu dróg. Koszty rozbudowy czy modernizacji dróg często przekraczają możliwości finansowe samorządów. Środki na tego typu inwestycje gminy pozyskują m.in. w ramach instrumentów wsparcia samorządu województwa mazowieckiego, regionalnych programów czy Rządowego Funduszu Rozwoju Dróg.

Problem dotyczący konieczności modernizacji i rozbudowy sieci elektroenergetycznej podkreśliło w swoich dokumentach 8 gmin. Ze względu na przestarzałe sieci elektroenergetyczne bardzo często na obszarach wiejskich występują przerwy w dostawie prądu, najczęściej związane z gwałtownymi zjawiskami pogodowymi, utrzymujące się przez kilka godzin lub nawet dni.

Braki lub ograniczenia w dostępie do Internetu zostały wymienione przez 4 gminy. Według *Raportu o stanie rynku telekomunikacyjnego w 2021* Urzędu Komunikacji Elektronicznej udział gospodarstw domowych, w których możliwe jest świadczenie usługi stacjonarnego dostępu do Internetu o przepustowości co najmniej 30 Mb/s najbardziej ograniczony jest w gminach: Wodynie, Paprotnia i Przesmyki. Te trzy gminy należą do 37 w kraju z najgorszym poziomem dostępności do Internetu szerokopasmowego (poprzez łącza stacjonarne i łącza mobilne).

Natomiast w ramach potencjałów sfery technicznej 12 gmin wymieniło dogodne położenie komunikacyjne. Potencjałem analizowanych gmin są dobre połączenia zewnętrzne drogowe i kolejowe. Przez analizowany obszar przebiega międzynarodowy korytarz transportowy sieci TEN-T Morze Północne – Bałtyk, zapewniający połączenie krajów Europy Zachodniej z Białorusią oraz państwami bałtyckimi. W skład korytarza wchodzi linia kolejowa nr 2 Warszawa – Terespol (fragment międzynarodowej linii E20, łączącej Berlin z Moskwą). Ważnym elementem tego korytarza jest autostrada A2, w podregionie siedleckim znajdująca się w fazie budowy. Wschodnim krańcem obszaru przebiega droga krajowa nr 19 – planowana droga ekspresowa S19, która jest elementem korytarza Via Carpatia, zapewniającego połączenie drogowe podregionu z państwami bałtyckimi oraz Białymstokiem i Lublinem. Przez Trojanów przebiega linia kolejowa nr 7 łącząca Warszawę z Dorohuskim oraz droga ekspresowa S17 Warszawa – Hrebenne – granica państwa. Przez północną część obszaru (gmina Sadowne) przebiega trasa linii kolejowej nr 6 Zielonka – Kuźnica Białostocka (fragment międzynarodowej linii E75 łączącej Warszawę z Helsinkami).

Podsumowanie

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 wskazuje gminy zagrożone trwałą marginalizacją jako głównych adresatów polityki regionalnej po roku 2020. Także Umowa Partnerstwa na lata 2021–2027 zakłada, że należy dofinansować m.in. obszary zagrożone trwałą marginalizacją.

Gminy zagrożone trwałą marginalizacją to te, które charakteryzują się niekorzystnymi warunkami społeczno-ekonomicznymi oraz brakiem odpowiedniej infrastruktury. Gminy z subregionu siedleckiego mają w większości niski poziom rozwoju gospodarczego, ograniczony dostęp do usług społecznych i zdrowotnych oraz małą liczbę miejsc pracy. Czynnikiem determinującym trwałą marginalizację gminy jest często brak odpowiednich inwestycji ze strony władz lokalnych i centralnych, a także niska aktywność społeczna mieszkańców. Niekorzystne warunki życia, brak perspektyw rozwoju, a także trudności w dostępie do podstawowych usług prowadzą do migracji ludności w poszukiwaniu lepszych warunków.

W takich gminach warto promować inwestycje i rozwój lokalny, poprzez wszelkiego rodzaju programy dotacyjne, szkolenia, a także wykorzystanie własnych zasobów i możliwości. Wyzwaniem jest również zachęcanie mieszkańców do aktywności społecznej i uczestnictwa w życiu lokalnym, co przyczynia się do budowania silniejszej i bardziej zintegrowanej społeczności.

Problemy gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w subregionie siedleckim skupiają się w sferze społecznej i dotyczą w głównej mierze zjawisk takich jak depopulacja oraz starzenie się społeczeństwa. Jednym z istotnych problemów jest bezrobocie, aczkolwiek na przestrzeni ostatnich lat skala systematycznie się zmniejsza. Na obecną chwilę połowa z omawianych gmin może pochwalić się niższą stopą bezrobocia niż obszar całego kraju i województwa. Trend ten związany jest z innym pozytywnym zjawiskiem – wzrastającym poziomem przedsiębiorczości w omawianych gminach. W dalszym ciągu wskaźniki dla gmin nie przekraczają średnich krajowych i wojewódzkich, jednak obserwuje się systematycznie rosnącą liczbę podmiotów gospodarczych na 1000 ludności. Poprawa sytuacji gospodarczej uwidacznia się również w stanie finansów samorządów gminnych. Na przestrzeni ostatnich lat tylko w przypadku 4 z omawianych gmin saldo dochodów gmin wobec ich wydatków na 1 mieszkańca było niższe niż średnie dla kraju i województwa. Pobudzenie gospodarcze nie idzie jednak w parze z rozwojem lokalnego rolnictwa, czego dowodem jest wciąż wysoka liczba gospodarstw niskotowarowych na badanym obszarze. W zauważalny sposób poprawia się sytuacja omawianych gmin w zakresie wskazanych problemów w sferze środowiskowej. Obserwuje się coraz wyraźniejszy wzrost świadomości ekologicznej społeczności lokalnych, który objawia się m.in. w zwiększeniu nakładów na energię odnawialną i selektywną zbiórkę odpadów. Wpływ na taki stan rzeczy ma ogólnoeuropejski trend wzmożonej dbałości o zasoby środowiska naturalnego, co jest jedną z podstaw idei zrównoważonego rozwoju. Z zagadnieniem ochrony środowiska wiąże się m.in. stan infrastruktury technicznej, w szczególności wodno-kanalizacyjnej, który na badanym

obszarze ulega poprawie, aczkolwiek nie w tempie gwarantującym pełne skanalizowanie wskazanych obszarów w perspektywie najbliższych lat. Zadowolający jest fakt, że tereny publiczne w omawianych gminach stają się coraz bardziej atrakcyjne, m.in. dzięki odpowiedniemu wykorzystywaniu funduszy pochodzących z dotacji krajowych i unijnych. Niepokojący jest jednak postępujący zanik połączeń komunikacji publicznej, który może w niedalekiej przyszłości w znaczący sposób przyczynić się do wystąpienia w części badanego obszaru zjawiska wykluczenia komunikacyjnego, co może nastąpić pomimo poprawy stanu technicznego lokalnych dróg i występowania ważnych międzynarodowych szlaków komunikacyjnych.

W kontekście wskazanych problemów, które w wielu przypadkach sukcesywnie udaje się niwelować, istotne jest położenie przez lokalne władze nacisku na wykorzystanie potencjałów. Wzrastający poziom aktywności społecznej lokalnej ludności, zwiększająca się liczba podmiotów gospodarczych w połączeniu z wysokimi walorami środowiska i krajobrazu kulturowego stwarzają dogodne warunki do rozwoju sektora turystyki, którego rola w kształtowaniu gospodarki w ostatnich latach ulega wzmocnieniu. Rozwijająca się sieć dróg szybkiego ruchu (A2, S17, S19) przyczyni się w znaczącym stopniu do poprawy dostępności terenów atrakcyjnych z punktu widzenia turystyki, a dodatkowo przysłuży się do stworzenia odpowiednich warunków do lokowania zewnętrznego kapitału na omawianym obszarze.

Pomimo posiadania potencjałów część z gmin może napotykać problemy z ich odpowiednim wykorzystaniem, co często wiąże się z brakiem odpowiednich środków finansowych. Zdarzają się sytuacje, w których przy korzystaniu ze środków unijnych, gminy często nie mają funduszy na tzw. wkład własny. W zaplanowanych budżetach gmin pierwszeństwo mają projekty dotyczące pierwszej potrzeby, takie jak drogi, kanalizacja czy gospodarka wodna. Większość gmin ma bogate dziedzictwo kulturowe, atrakcyjne zasoby przyrodnicze i predyspozycje do rozwoju turystyki. Prawie w każdej występują interesujące tereny umożliwiające uprawianie turystyki pieszej i rowerowej. Jednak na inwestycje w branży turystycznej często brakuje środków. Mankamentem jest także brak w większości gmin programów rewitalizacji, bowiem tylko 6 z 23 ma opracowany lokalny program rewitalizacji. Dodatkowo trzeba podkreślić, że w celu realizacji projektów z funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021–2027 o dofinansowanie będą mogły ubiegać się przedsięwzięcia rewitalizacyjne ujęte wyłącznie w gminnych programach rewitalizacji, a nie lokalnych programach rewitalizacji lub strategiach rozwoju gminy.

Dokumenty strategiczne większości gmin mają nieaktualny horyzont czasowy i chociażby przez wzgląd na pokazanie obecnej sytuacji wymagają uaktualnienia. Mimo że posiadanie strategii rozwoju gminy nie jest obligatoryjne⁵, to jednak pomagają

⁵ Zgodnie z projektem ustawy o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw od 1 stycznia 2026 r. opracowanie strategii rozwoju gmin będzie obligatoryjne.

w sprawnym kierowaniu gminą. Eksperti na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej przygotowali poradnik dla lokalnych samorządów dotyczący opracowania strategii rozwoju gmin, uwzględniający nowe regulacje prawne⁶.

Gminy subregionu siedleckiego zagrożone trwałą marginalizacją, pomimo skomplikowanej sytuacji społeczno-gospodarczej, stoją przed szansą poprawy swojej sytuacji. Część z nich systematycznie dąży w kierunku rozwoju i niwelacji problemów, szczególnie tych, na które lokalne władze i społeczeństwo oraz polityka samorządu mają realny wpływ. Działania rządu na poziomie ponadlokalnym (m.in. rozbudowa sieci dróg szybkiego ruchu) również w pośredni sposób sprzyjają stopniowemu zanikaniu wielu barier rozwojowych, a dofinansowania z różnego rodzaju źródeł (m.in. unijnych) stanowią skuteczny bodziec do przeprowadzania korzystnych zmian. Kluczową kwestią w kontekście poprawy sytuacji gmin zagrożonych zjawiskiem trwałej marginalizacji jest konieczność prowadzenia odpowiednio przystosowanej do warunków danego obszaru polityki rozwoju już od poziomu lokalnego. Działania takie powinny się przejawiać m.in. poprzez tworzenie i aktualizowanie kluczowych dokumentów strategicznych w sposób rzetelny i przemyślany oraz konsekwentne realizowanie obranej strategii działania, pozwalającej dokonywać rozwoju na różnych płaszczyznach w sposób zrównoważony.

Słownik skrótów

BDL – Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego

GUS – Główny Urząd Statystyczny

KSRR 2030 – *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*

OSI – obszary strategicznej interwencji

OZE – odnawialne źródła energii

SOR – *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*

SRWM 2030+ – *Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze*

⁶ *Strategia Rozwoju Gminy, poradnik praktyczny, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, 2021 r.*

Materiały źródłowe

Literatura

Chmielewska B., 2022, *Zmiany infrastruktury społecznej w województwie mazowieckim w latach 2005–2020*, MAZOWSZE Studia Regionalne, 42 Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa, s. 61–80, <https://www.doi.org/10.21858/msr.42.03>

Dziemianowicz W., Gano K., Tarnacki J., 2017, *Obszary strategicznej interwencji – w kierunku modyfikacji i usprawnienia terytorialnego wymiaru polityki regionalnej*, BIULETYN KPZK PAN, 268, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, s. 101–117.

Klimczak W., Kubiński G., Sikora-Wiśniewska E., 2017, *Wykluczenie społeczne w Polsce. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Exante, Wrocław.

Śleszyński P., Mazurek D., 2020, *Obszary strategicznej interwencji, problemowe i funkcjonalne w dokumentach strategicznych szczebla krajowego i wojewódzkiego*, Studia Regionalne i Lokalne, 1, 79, s. 30–59.

Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., 2017, *Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych*, Prace Geograficzne, 260, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Polska Akademia Nauk, Warszawa.

Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., 2019, *Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 rok*, opracowano dla potrzeb programowania kolejnej perspektywy finansowej na lata 2021–2027 zgodnie z umową Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej z Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN: „Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych według metodologii z 2016 r. w zakresie społecznych i ekonomicznych obszarów problemowych”, Warszawa.

Wolański M., 2023, *Ewaluacja wsparcia Obszarów Strategicznej Interwencji w latach 2014–2021*, Wolański Sp. z o.o., Warszawa.

Dokumenty i akty prawne

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (M.P. z 2019, poz. 1060).

Lokalny Plan Rozwoju gminy Grębków na lata 2014–2020, Uchwała nr X/68/2015 Rady Gminy Grębków z dnia 30 grudnia 2015 r.

Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Wodynie, Uchwała nr XXXIV/234/17 Rady Gminy Wodynie z dnia 12 października 2017 r.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Stoczek na lata 2017–2023, Uchwała nr XXV/187/2017 Rady Gminy Stoczek z dnia 28 kwietnia 2017 r.

Program Rewitalizacji dla Gminy Korczew na lata 2016–2023, Uchwała nr XXV/145/2017 Rady Gminy Korczew z dnia 16 stycznia 2017 r.

Program Rewitalizacji dla Gminy Sadowne na lata 2016–2023, Uchwała nr XXXVII/183/2017 Rady Gminy Sadowne z dnia 18 lipca 2017 r.

Program Rewitalizacji Gminy Huszlew na lata 2018–2023, Uchwała nr IX/53/2019 Rady Gminy w Huszlew z dnia 28 czerwca 2019 r.

Program Rewitalizacji Gminy Stara Kornica na lata 2016–2023, Uchwała nr XLVI/190/2017 Rady Gminy Stara Kornica z dnia 28 lipca 2017 r.

Program Rozwoju Gminy Sabnie na lata 2015–2021, Uchwała nr XV/67/2015 Rady Gminy Sabnie z dnia 10 grudnia 2015 r.

Projekt ustawy o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Druk nr 3097), Warszawa, 23 marca 2023 r.

Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2021, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Warszawa 2022.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030), Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030) (M.P. 2017, poz. 260).

Strategia rozwoju gminy Bielany na lata 2019–2024, Uchwała nr XVI/67/2019 Rady Gminy Bielany z dnia 16 września 2019 r.

Strategia rozwoju gminy Ceranów na lata 2017–2020 z perspektywą na lata 2021–2025, Uchwała nr XXVII/176/2017 Rady Gminy Ceranów.

Strategia rozwoju gminy Jabłonna Lacka na lata 2014–2020, Uchwała nr LV/285/2014 Rady Gminy w Jabłonie Lackiej z dnia 30 października 2014 r.

Strategia rozwoju gminy Korczew na lata 2015–2020, Uchwała nr XV/81/2015 Rady Gminy Korczew z dnia 30 grudnia 2015 r.

Strategia rozwoju gminy Korytnica 2006–2020, Uchwała nr V/17/07 Rady Gminy Korytnica z dnia 12 lutego 2007 r.

Strategia rozwoju gminy Kosów Lacki do 2025 roku, Uchwała nr XIX/104/2004 Rady Miasta i Gminy Kosów Lacki z dnia 20 września 2004 r.

Strategia rozwoju gminy Miedzna na lata 2016–2025, Uchwała nr XVI/102/2016 Rady Gminy w Miedznie z dnia 30 września 2016 r.

Strategia rozwoju gminy Paprotnia na lata 2014–2030, Uchwała nr XXXVIII/183/14 rady gminy Paprotnia z dnia 29 maja 2014 r.

Strategia rozwoju gminy Platerów na lata 2013–2020, Uchwała nr XVI/115/2016 Rady Gminy w Platerowie z dnia 19 lutego 2016 r.

Strategia rozwoju gminy Przesmyki na lata 2016–2022, Uchwała nr XIX/144/2016 Rady Gminy Przesmyki z dnia 22 listopada 2016 r.

Strategia rozwoju gminy Repki na lata 2015–2020, Uchwała nr XI/72/2015 Rady Gminy Repki z dnia 26 listopada 2015 r.

Strategia rozwoju gminy Sadowne do 2025 roku, Uchwała nr XIX/88/2016 Rady Gminy Sadowne z dnia 28 kwietnia 2016 r.

Strategia rozwoju gminy Sarnaki na lata 2009–2020, Uchwała nr XXIV/104/2009 Rady Gminy w Sarnakach z dnia 10 marca 2009 r.

Strategia rozwoju gminy Stara Kornica na lata 2016–2025, Uchwała nr XXI/84/2015 Rady Gminy Stara Kornica z dnia 28 grudnia 2015 r.

Strategia rozwoju gminy Sterdyń na lata 2016–2025, Uchwała nr XI/59/15 Rady Gminy Sterdyń z dnia 29 grudnia 2015 r.

Strategia rozwoju gminy Stoczek na lata 2022–2028, Uchwała nr XLI/285/2023 z dnia 9 stycznia 2023 r.

Strategia rozwoju gminy Trojanów na lata 2016–2022, Uchwała nr XVII/60/2016 Rady Gminy Trojanów z dnia 4 stycznia 2016 r.

Strategia rozwoju gminy Wodynie do 2025 roku, Uchwała nr XXXVIII/251/06 Rady Gminy Wodynie z dnia 27 października 2006 r.

Strategia rozwoju gminy, poradnik praktyczny, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2021.

Strategia rozwoju miasta i gminy Mordy na lata 2021–2028, Uchwała nr XXIV/174/2020 Rady Miejskiej w Mordach z dnia 12 listopada 2020 r.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 + Innowacyjne Mazowsze, Uchwała nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. w sprawie Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+.

Umowa Partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021–2027 w Polsce, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2022.

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz.U. z 2023 r. poz. 226.

Wskaźniki dostępności terytorialnej mieszkańców Polski do wybranych obiektów użyteczności publicznej, GUS, Warszawa 2018.

Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Olszanka, Uchwała nr XI/65/2019 Rady Gminy Olszanka z dnia 30 sierpnia 2019 r.

Strony internetowe [dostęp: czerwiec–październik 2023]

<https://www.trojanow.pl/>

<https://www.huszlew.pl/>

<https://www.olszanka.gmina.pl/>

<https://www.platerow.com.pl/>

<http://sarnaki.pl/>

<https://www.kornica.org/>

<https://samorząd.gov.pl/web/gmina-korczew>

<https://samorząd.gov.pl/web/gmina-miasto-mordy>

<https://paprotnia.pl/>

<https://www.przesmyki.pl/>

<https://www.wodynie.eu/>

<http://www.gminabelany.pl/>

<http://www.ceranow.pl/>

<https://samorzad.gov.pl/web/gmina-jablonna-lacka>

<https://kosowlacki.pl/>

<https://samorzad.gov.pl/web/gmina-repki>

<http://sabnie.pl/>

<https://www.sterdyn.com.pl/asp/start,0>

<https://www.grebkow.pl/>

<https://korytnica.pl/>

<https://gmina-miedzna.pl/>

<https://www.sadowne.pl/>

<https://stoczek.net.pl/>

<https://stat.gov.pl/>

www.funduszedlamazowska.eu

<https://www.google.pl/maps>

Problems and potentials of municipalities at risk of permanent marginalization in the Siedlce subregion

ABSTRACT

The article analyses the problems and potentials of municipalities facing the risk of permanent marginalization in the Siedlce subregion indicated in the documents of the communes – primarily development strategies of municipalities. These concerns were categorized into five thematic spheres: social, economic, environmental, spatial-functional, and technical. Based on the information contained in commune revitalization programmes, the article delved into the discussion of degraded areas and revitalization zones prevalent among the surveyed communes. In addition, the timeliness of the problems and potentials indicated by the communes was examined on the basis of publicly available data in order to determine the trend of changes and present the current situation. Due to the availability of most statistical data, the analysis covered the years 2010–2021.

Key words: municipalities at risk of permanent marginalization, Mazowieckie Voivodeship, Siedlce subregion

Monika Kierzkowska, Michał Jamróz

Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Oddział Terenowy w Siedlcach /

Mazovian Office of Regional Planning in Warsaw, Branch Office in Sedlce

e-mail: mkierzkowska@mbpr.pl, mjamroz@mbpr.pl

MAZOWIECKIE BIURO
PLANOWANIA REGIONALNEGO
W WARSZAWIE ©

cytacja:

Kierzkowska M., Jamróz M., 2023, *Problemy i potencjały gmin zagrożonych trwałą marginalizacją w podregionie siedleckim*, MAZOWSZE Studia Regionalne, 47, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa, s. 77–105, <https://www.doi.org/10.21858/msr.47.04>
